

Par resursu un cenu "šķērēm" lauksaimniecībā

Andris Miglavs, Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta direktors,- "Latvijas Vēstnesim"

Pirms neilga laika Zemkopības ministrijas Informācijas departaments izplatīja materiālu par lauksaimniecības produkcijas iepirkuma cenu paritātes aprēķināšanu pret resursu cenām. Materiālā teikts, ka lauksaimniecības produkcijas cenu paritāti (no latīņu vārda "*paritas*" (*paritatis*) - vienlīdzība, līdzvērtība) pret resursu cenām aprēķina, lai noteiktu, kā jāmainās iepirkuma cenai, mainoties dažādu lauksaimnieciskajā ražošanā izmantoto resursu cenai. Lieta interesanta un nenoliedzami nepieciešama kaut vai tādēļ, lai izprastu šādu jēdzienu un tā noteikšanas mehānismu, kas vairumam ierindas cilvēku bez īpašas ekonomiskās izglītības ir stipri vien svešs. Turklāt jāņem vērā, ka, pēc Zemkopības ministrijas aprēķiniem, lauksaimnieciskās produkcijas ražotāji 1996. gadā uz resursu sadārdzināšanās rēķina zaudējuši apmēram 20 miljonus (!) latu. Izmantojot paritātes aprēķināšanas metodi, var jau iepriekš noteikt, cik liela naudas summa būs nepieciešama nākamajiem gadiem, lai nodrošinātu resursu un produkcijas iepirkuma cenu paritāti jeb cenu "šķēres".

Lai uzzinātu, kā paritātes noteikšana ietekmēs Latvijas ekonomiku, īpaši lauksaimnieciskās produkcijas ražotāju atbalstīšanu un ražošanas attīstību, "Latvijas Vēstnesis" lūdza Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta Andra Miglava viedokli. Lūk, ko viņš teica:

- Protams, bez resursiem lauksaimnieciskā ražošana notikt nevar. Taču cerēt, ka lauksaimniecības produkta patērētāji sapratīs, ka šī noteiktā lauksaimniecisko ražojumu paritātes cena ir tā īstā un pareizā, ir stipri vien apšaubāmi. Sociālisma laikos teorētiski bija iespējams noteikt cenu paritāti un veikt to nodrošināšanu, taču šobrīd šādu iespēju gandrīz nav. Tādēļ, ka resursiem un lauksaimniecības produktam ir pavisam citas cenas, pavisam citi tirgi, cita realizācijas gaita un kārtība.

Īpaši noteiktu lauksaimniecības ražojumu cenu līmeni, kas būtiski atšķirtos no tirgus diktētā, ir grūti nodrošināt. To Latvijā apliecināja 1992. gada graudu krīze. Toreiz tika noteikta iepirkuma cena kilogramam (tonnai) labības, taču, graudus pārstrādājot, uzņēmumiem nebija iespējams realizēt savu produkciju, kas no iepirtās labības bija saražota. Rezultātā labības pārstrādes uzņēmumi no dziļās finansu krīzes atkopās tikai vairāku gadu laikā, bez tam dažiem uzņēmumiem daļu parādu norakstīja.

- *Tad varētu teikt, ka cenu paritāte ir vienīgi plānveida saimniekošanas sistēmas priekšrocība?*

- Teorētiski paritātes cenas varētu nodrošināt arī kapitālisma apstākļos. Klasiskais piemērs bija Somija un Austrija pirms pievienošanās Eiropas Savienībai, kur bija paritātes komitejas, kas panāca vienošanos par cenu līmeni starp valsti un ražotājiem lauksaimniecības produkcijai nākamajā gadā. Bet - kas notiek pēc tam, kad tiek noteikts šāds paaugstināts cenu līmenis? Valstī saražo arvien vairāk produktu. Tos vietējā tirgū vairs nevar patērēt. Tātad - jāeksportē. Taču noteiktais cenu līmenis ir augstāks nekā realizācijas tirgū esošais. Tāpēc rodas nepieciešamība pēc eksporta subsīdijām vai ražošanas apjoma ierobežošanas.

Bez maz visās valstīs, kurās mēģināts izmantot cenu paritāti, ir vai nu ieviestas kvotas saražojamai produkcijai (ES - piena kvotas), vai arī tiek radītas eksporta subsīdijas. Tomēr arī ražošanas kvotas, tāpat kā eksporta subsīdijas, nav paglābušas ES valstis ne no piena upēm, nedz no gaļas kalniem.

Nav mazsvarīgi arī tas, ka cenu paritātes uzturēšana, kas rada ražotājam komfortablus apstākļus, kavē produkcijas ražošanas struktūru pielāgošanos tirgus pieprasījumam. Ar cenu paritāti tiek iesaldēta gan esošā ražošanas struktūra, gan arī ražotāju ienākumi. Ja ir spēkā nosacītā garantija par ienākumu saglabāšanu, tad ražotāji nav spiesti domāt par pielāgošanos tirgus pieprasījumam un arī īpaši neuztraucas par resursu sadārdzināšanos. Jo viņiem no valdības puses tiek garantēta cenu paritāte. Tātad ražotāju galvenais uzdevums ir nepalikot sliktākajiem sev līdzīgo vidū, lai neradītu sev būtiskas problēmas un varētu dzīvot pietiekami ērti.

Cenu paritātes noteikšanu varētu saukt par tīru sociālisma principu, jo šobrīd faktiski nevienā Rietumeiropas valstī tā netiek nodrošināta. Vismaz ne tiešā veidā. Rūpes par ražotāju ienākumiem, protams, ir attīstīta tirgus ekonomikas valstu rūpju objekts. Tas ir rūpju objekts arī Austrumeiropas valstīs. Un arī Latvijā. Ne velti tiek noteiktas aizsargbarjeras pret importa produktiem, tiek realizētas subsīdiju programmas, nodokļu atlaides utt., lietoji tie instrumenti, kurus tirgus ekonomikas apstākļos valsts var izmantot labvēlīgāku saimniecības apstākļu radīšanai saviem ražotājiem. Rietumeiropas valstīs, arī Austrumeiropas un Viduseiropas valstīs, cenu paritāte kā tāda vairs nodrošināta netiek. Šī sistēma daļā valstu pastāvēja tikai līdz brīdim, kad tās iestājās Eiropas Savienībā un stājās spēkā ES iekšējie noteikumi, un Urugvajes raunda noslēguma dokuments.

- Tātad nav reālas nepieciešamības strādāt pie cenu paritātes noteikšanas Latvijā?

- Te var atbildēt divējādi - jā un arī nē. Ir jāstrādā, lai varētu konstatēt savstarpējo cenu palielināšanos un to, kā šīs cenas ietekmē ražotāju ienākumus. Līdz ar to valstij ir jādomā par vienu vai citu pasākumu nepieciešamību nozares atbalstam. Bet daudz būtiskāk un interesantāk ir noteikt nevis cenu paritāti vispār, jo tad vēl ir jārunā par dažādiem cenu pieauguma tempiem dažādās nozarēs, bet analizēt lauksaimniecības ienākumus. Lauksaimniecības kopienākumu, tīro ienākumu un visas nozares struktūras novērtēšana un analīze - tā ir liela metodoloģiska sistēma, kas balstās uz lauksaimniecības ekonomiskā kopaprēķina metodoloģijas jeb uz lauksaimniecības kā vienotas saimniecības konceptu. Šajā vienotajā saimniecībā izmanto starppatēriņa produktus - resursus, daļu saražotā tā patērē pati, bet daļu pārdod. Tātad visas lauksaimniecības kā vienotas saimniecības ienākumi veidojas no pārdotā, atņemot lauksaimniecībā ienākošo resursu vērtību.

Ja salīdzinām lauksaimniecības jaunradīto vērtību (vai pievienoto vērtību, kas ir gandrīz viens un tas pats) ar patērēto darbu un šajā procesā radītajām izmaiņām, tad gūstam priekšstatu par to, kā vienā vai otrā nozarē un lauksaimniecībā kopumā attīstās ekonomiskie procesi.

Cenu paritāte iesaldē ne tikai nozares ražošanas struktūru vien. Tā iesaldē arī produktivitāti. Nevienam nav noslēpums, un tas varbūt ir arī daudz būtiskāk, ka, pieaugot produktivitātei, samazinās izmaksas uz vienu produkcijas vienību. Nosakot cenu paritāti, nevar rēķināties ar produktivitātes pieaugumu un tās rezultātā notikušajām izmaiņām ražošanas izmaksās uz vienu produkcijas vienību. Tādējādi cenu paritātes noteikšana ir ražošanas iesaldēšanas instruments, kas nerēķinās ar pārmaiņām ražošanas struktūrā un nesekmē tās.

Tas nenozīmē, ka valstij nav jādomā un nav jārēķinās ar lauksaimniecības ražotāju ienākumiem un nav jāmeģina lauksaimnieciskās produkcijas ražotājus atbalstīt. Par to nav runas, tas ir jādara. Bet esmu kategoriski pret mēģinājumu ieviest cenu paritātes nodrošināšanas mehānismu Latvijā, kaut arī likumdošana teorētiski to paredz. Kādēļ? Jo:

pirmkārt, tas ir nereāli - Latvijas valstī nav tik attīstīta ekonomiskā potenciāla citās nozarēs, lai varētu nodrošināt izņēmuma stāvokli vienai tautsaimniecības nozarei;

otrkārt, rezultāts no cenu paritātes ieviešanas ir nevis ražošanas efektivitātes veicināšana un tālākā nozares atbalsta pakāpeniska relatīva samazināšana, bet gan šīs neefektīvās ražošanas struktūras iesaldēšana, kas nenoliedzami nākotnē prasīs aizvien vairāk un vairāk līdzekļus.

Jā, reāli resursu cenas ir pieaugušas. Pat sliktāk - tās strauji turpina augt. Produktu cenas nepalielinās, un ar mūsu iedzīvotāju pirktspēju lauksaimniecības produktu cenas neaug un nekad arī neaugs proporcionāli resursu cenām. Ir samazinājusies gan bruto, gan neto pievienotā vērtība lauksaimniecības ražojumiem. Taču cenu paritāte, manuprāt, ir novecojis instruments. Tā vietu šodien arvien pārliecinošāk ieņem lauksaimniecības ekonomiskais kopaprēķins (LEK), bet tā jau ir cita saruna.

Rūta Bierande,

"LV" lauksaimniecības nozares

virsredaktore